

SCEEUS GUEST COMMENTARY - SVENSKA MOSKVA-AMBASSADÖRER REFLEKTERAR

Det framtida Ryssland

Sven Hirdman, Sveriges ambassadör i Moskva 1994-2004

9 februari 2002

Ryssland kommer inte att falla sönder. Ryska federationen är den etniskt mest homogena ryska staten på 500 år. 80 procent av befolkningen är ryssar (77%) och andra slaver; ca 18 procent tillhör etniska minoriteter i Volgaområdet, Nordkaukasus och i norra Ryssland och i Sibirien. De muslimska tatarerna och basjkirierna i Volgaområdet är flest och väl integrerade i den ryska omgivningen. De många minoritetsfolklagen i Nordkaukasus – tjetjener, lezginer, kabardiner, avarer – är mer restive men har ingen annanstans att ta vägen.

Det finns en stark nationalkänsla i Ryssland. De flesta ryssar förenas av sin gemensamma historia med alla dess plågor; av sin kultur, sitt språk och sin religion. Historiskt har Ryssland upplevt många palatskupper men endast bolsjevikrevolutionen 1917 har lett till ett omfattande inbördeskrig mellan röda och vita. Homogenitet snarare än splittring kännetecknar det ryska folket.

Dagens Ryssland bär på ett tungt arv från Sovjettiden. Flertalet av de styrande med Vladimir Putin i spetsen tillhör Komsomolgenerationen som växte upp på 1960- och 1970-talen. En grundläggande politisk förändring kommer inte att ske förrän de ryssar som är födda efter år 1980 kommer till makten, vilket torde dröja till omkring 2030. Till dess lever den sovjetiska mentaliteten kvar i mångt och mycket.

Under 20 år som Rysslands ledare har Vladimir Putin byggt en stark ställning för sig och sina närmaste medarbetare. Centraliseringen är långtgående. Det gör att snabba beslut kan fattas i viktiga frågor av Putin själv, å andra sidan att beslutsfattandet går långsamt i den stora byråkratin i för statsledningen mindre prioriterade frågor.

Med de konstitutionella förändringar som håller på att genomföras i Ryssland är det sannolikt att Putin i någon form kommer att behålla ett politiskt inflytande, när hans nuvarande mandatperiod utgår 2024. Han är då 72 år. Putin, som synes vara vid full vigör, kan säga sig att 72 år är ingen ålder - jämför de amerikanska presidentkandidaterna i valet 2020.

De drivkrafter man kan se hos Putin är:

- En personlig övertygelse att han med sin erfarenhet behövs inför de framtida utmaningar Ryssland står inför. Putins närmaste medarbetare, som har sin ställning, inflytande och rikedom att tacka honom för, torde göra sitt bästa för att stärka honom i denna hans instinkt.

- En stark strävan att säkerställa att det system av ordning och stabilitet som Putin anser sig ha byggt upp i Ryssland skall bestå även efter det att han formellt lämnat makten. Man ser det i de personförändringar som sker i maktstrukturerna. Yngre teknokrater får ersätta det lite äldre gardet, som Putin inte längre har fullt förtroende för.
- En insikt om att ett Ryssland efter Putin inte kommer att kunna ledas på samma sätt av en person. Dels ser han ingen som har samma kapacitet som han själv. Dels blir det ryska samhället alltför komplicerat för att ledas av en person. Rysk politisk historia kännetecknas av att ett enmansvälde som regel efterträds av kollektivt ledarskap. Putin slår vakt om systemets fortlevnad, inte om politiska favoriter.
- Men också, liksom hos andra långvariga ledare, en omsorg om sitt personliga eftermäle i Ryssland och utomlands.

Man skall inte underskatta Putin. Han har en lång inrikes- och utrikespolitisk erfarenhet. Han har rest mycket i Ryssland och torde ha god kännedom om vad som rör sig i det ryska folkdjupet. Internationellt har han under sina många år som Rysslands ledare samverkat med fyra amerikanska presidenter, fyra brittiska premiärministrar, tre franska presidenter, tre tyska förbundskanslerer, fyra svenska statsministrar, tre kinesiska presidenter samt tio japanska premiärministrar.

Den osäkerhet som Putin måste känna vid sin avgång som Rysslands president är följande. Även om han har förberett marken för att ett lojalt kollektiv av efterträdare skall ta över på de ledande posterna, föreligger risken att den som formellt blir Rysslands nye president kan få för sig att läsa den ryska konstitutionen. Av den framgår att presidenten har nästan obegränsad makt. Detta utnyttjade Putin till allas överraskning, när han efterträdde Jeltsin. Det var också därför Putin ordnade så att hans foglige medarbetare Dmitrij Medvedev skulle efterträda honom som president 2008 och inte den mer dynamiske försvarsministern Sergej Ivanov, som i och för sig stod Putin nära. Trots detta visade Medvedev under sin mandatperiod 2008 – 2012 vissa självständighetssträvanden, som Putin torde ha ogillat. Allt talar därför att det blir en person mer som Medvedev än som Ivanov som får ta över presidentposten nästa gång.

En faktor som kan påverka Putin att stanna kvar vid makten är konfrontationen med västmakterna och organisatoriskt med NATO och EU. Om den pågående konfrontationen förvärras ytterligare med krigshandlingar i Ukraina, torde Putin och hans garde säga sig att han måste stanna kvar och leda Ryssland så länge spänningarna består. Avspänning mellan Ryssland och väst torde däremot främja ett lugnare regimbyte i Ryssland.

Vi kan allmänt sett vänta oss långsamma politiska förändringar i Ryssland de närmaste 5–10 åren. Det förändringstryck som finns kommer till uttryck i globaliseringen, inte minst inom informationssektorn, den gradvisa generationsväxlingen och i samspelet med och trycket från utlandet.

Den ryska ekonomin har i stort sett förblivit en råvaruekonomi – på gott och ont. Det har gett Ryssland stora inkomster när olje- och råvarupriserna varit höga, såsom åren 1999–2009, men desto mindre när priserna har rasat som under coronakrisen. Lärdomarna från statsskuldskrisen 1998 sitter fortsatt kvar, och landet har under ledning av centralbanken och med stöd av finansministeriet och president Putin byggt upp ansevärliga valutareserver, över 600 miljarder dollar. Finanspolitiken förblir försiktigt konservativ. Någon risk för att, som

president Obama hävdade, den ryska ekonomin på grund av de västerländska Ukraina-sanktionerna skulle slås "in tatters" föreligger inte.

Det finns ett latent missnöje hos stora grupper i den ryska befolkningen, främst genom att den goda utvecklingen fram till 2010 inte hållit vad den lovat. Det märks i sjunkande popularitetssiffror för president Putin. Den utrikespolitiska konfrontationen med väst jämte Kremles farhågor för att en s.k. färgrevolution skall få spridning i Ryssland efter mönster från andra f d sovjetrepubliker och med stöd av västerländska opinionskretsar, har lett till ett hårdare samhällstryck i Ryssland från den politiska ledningens och säkerhetsorganens sida. Fallen Navalny och Memorial är välbekanta. Många åtgärder vidtogs för att valet till Duman i september 2021 inte skulle ge utrymme för politisk opposition mot Kreml. Yngre välutbildade generationer i storstäderna utgör en motkraft men har svårt att vinna stöd hos en bredare befolkning.

Moderniseringen av den ryska ekonomin kommer att fortsätta. Resultat märks inom försvarssektorn, IT-sektorn, finanssektorn och även inom livsmedelssektorn, där Ryssland efter årtal av försummelser under sovjettiden återigen blivit en ledande spannmålsexportör.

Det ryska rättsväsendet förbättras långsamt, och det är mer fokus än tidigare på korruptionen. Problemet förblir de månghövdade säkerhetstjänsternas stora inflytande över hela samhällslivet. De ser sig som statens trogna tjänare och anser sig kunna agera med Putins goda minne och stöd av konservativa element i Duman och i försvarsmakten, samtidigt som de ofta berikar sig själva. Det förblir den värsta varbölden i det ryska samhället.

Ryssland är och anser sig vara ett europeiskt land men känner sig sedan 1990-talet bortstött och inte respekterat av Västeuropa och USA. Det har lett till en reaktiv och defensiv, ibland aggressiv rysk utrikespolitik. Får vi inte vara med Er skall vi minsann klara oss själva och slå vakt om våra nationella intressen, hörs det från Moskva. Samtidigt finns det en insikt hos Putin personligen och andra ledande ryska politiker att en normalisering måste komma till stånd i Rysslands relationer med USA och med EU. Ryssland behöver ekonomiskt och tekniskt samarbete med dessa länder för sin egen utveckling. Förhållandena är låsta nu och kräver eftergifter från bägge sidor. För Rysslands del beträffande politiken gentemot Ukraina och andra grannländer; för EU:s del beträffande sanktionspolitiken; och för USA:s del vad gäller den militära konfrontationen gentemot Ryssland och kontrollen över kapprustningen. Så länge detta inte har skett förblir det säkerhetspolitiska läget farligt med tre neuralgiska punkter i Europa, där en militär konflikt skulle kunna utveckla sig: Nordkalotten med Nordnorge och Kolahalvön; södra Östersjöområdet med Baltikum, Polen och Kaliningrad; sydöstra Ukraina och Svartahavskusten.

Den ryska försvarsdoktrinen präglas av erfarenheterna av århundranden av utländska krig på ryskt område och slutsatsen aldrig mer ett krig på ryskt territorium. Det har lett till uppbyggnad av ett starkt, framskjutet försvar. Det innebär inte att Ryssland oprovocerat kommer att angripa en stat som är medlem i EU eller i NATO, vilket vore förödande för Ryssland självt. Däremot att man kommer att slå till hårt och tidigt om man blir övertygad om att ett krig mot Ryssland i Europa blivit ofrånkomligt till följd av incidenter och händelseutvecklingar som vi idag inte kan förutse. Därför är det så angeläget att vi med olika åtgärder kan minska spänningen i Europa.

Sammanfattningsvis:

Putins samhällsbygge kommer tills vidare bestå i Ryssland under ledning av en ny kader politiker fostrade av Putin. En ny enmanshärska à la Putin är osannolik.

Den ryska ekonomin håller på att återhämta sig men tillväxten förbli relativt låg, 3–4 procent. Det sker en övergång från en råvaruekonomi till ett mer teknologiskt utvecklat näringsliv.

En politisk lösning av situationen i Donbass verkar avlägsen den närmaste åren. Överenskommelsen om Minsk-avtalet, innebärande att Ukraina återfår kontrollen över sin östgräns samtidigt som de etniskt ryska regionerna i östra Ukraina, liksom andra regioner i landet, får ett betydande mått av lokalt självstyre, har fallit sönder. President Zelenskij har ställt sig bakom de ukrainska nationalisternas krav på inga eftergifter till Ryssland och en politik inriktad på nära band med väst. Som den amerikanske politologen Ted Galen Carpenter har framhållit agerar Ukraina gentemot USA på samma sätt som Serbien 1914 gjorde gentemot Tsarryssland för att dra in detta land i ett krig mot Österrike-Ungern med de konsekvenser vi känner.

Den ryska ledningen vägrar också att göra några eftergifter. Kreml integrerar i stället den ryska befolkningen i Ukraina alltmer med Ryssland genom att utfärda ryska pass och medge deltagande i ryska val. Donbass blir således alltmer ryskt och framstår liksom Krim för omvärlden som ett olöst problem. Det finns många sådana i världspolitiken.

Förhållandet mellan USA och Ryssland förblir instabilt och farligt. Den amerikanska Rysslandspolitiken bestäms till stor del av Kongressen. Möjligen kan man i USA efter debaclet i Irak och Afghanistan skymta en tendens att vilja avsluta politiken av liberal internationalism, som kommit till uttryck i vad som kallats for-ever-wars. Efter det att Putin för andra gången i december 2021 – den första var i München 2007 – satt ned foten beträffande Rysslands säkerhetsintressen förestår nu svåra förhandlingar med Väst om främst Ukraina.

Skyttegravarna mellan stormakterna är emellertid djupa. Under senare år har vi sett alltmer av värderingskonflikter mellan väst och öst. USA och dess allierade hävdar att utrikespolitiken skall bedrivas inom ramen för vad man kallar a rules-based international order. Med detta menas enligt dess belackare amerikanskt ledarskap, prioritet för västerländska värderingar och s.k. humanitära interventioner. På andra sidan står länder som Ryssland, Kina, Iran, Turkiet, Ungern, vilka säger sig vilja hävda traditionell folkrätt, FN:s överhöghet, icke-inblandning i andra staters angelägenheter – egoistiska auktoritära stater säger motståndarna. Denna nygamla ideologiska konflikt kan förvärras, om inte mer sansade krafter tar kommandot på ömse sidor.

Vad gäller EU finns i Ryssland en bitterhet över att förhållandet till EU blivit så dåligt och att samarbete om visumfrihet och frihandel omintetgjorts. Förutom på Rysslands egna felsteg beror det på att EU:s utrikespolitik, inklusive Rysslandspolitiken, bedrivs enligt konsensusprincipen, vilket innebär stort inflytande för de mot Ryssland mest negativt inställda staterna, dvs. Polen och de baltiska staterna. Det finns sakliga förutsättningar för en bättre relation mellan Ryssland och EU, men det torde ta ett antal år att komma dit.

Rysslands förbindelser med Kina förblir stabila och goda. Bägge länderna behöver det andra. Förhållandet är djupare än ett resonemangsäktenskap och bygger på gemensamma intressen mellan två stora grannländer, vilkas ekonomier kompletterar varandra och som bägge står i motsatsställning till USA.

Sveriges relationer med Ryssland kommer att förbli svala så länge Putinsystemet består i Ryssland. Sedan 2003 har den ryska utrikespolitiken utvecklats i nationalistisk riktning och den svenska i idealistisk. Det är ingen tillfällighet att Sverige beträffande Ryssland tillhör den hårda kärnan inom EU tillsammans med balterna och Polen. Det gör att vårt inflytande på Ryssland förblir litet och samarbetet begränsat. Det gör också att vårt land blir mera utsatt om de säkerhetspolitiska spänningarna i Europa skulle utveckla sig till en verklig konflikt.

Samtliga texter i serien Svenska Moskva-ambassadörer skrevs under slutskedet av 2021 och publicerades den 9 februari 2022.